

Pácl, Pavel

Na okraj dialogu mezi ekonomy a sociology

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1988, vol. 37, iss. G32, pp. 106-108

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111612>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ním vzorování našeho způsobu života. Jejich autoři se zamýšleli nad probíhajícími posuny pravidel, která normují vzájemné mezilidské vztahy. Takové posuny identifikovali v oblasti etikety, v oblasti právní regulace životní dráhy i v oblasti participace na veřejném životě. Ve všech případech zde byly podrobeny reflexi skutečnosti, které díky své zdánlivé všednosti a samozřejmosti unikají zpravidla hlubší analýze, i když právě ony obsahují nezadatelný potenciál pro vysvětlení hlubších sociálních mechanismů a souvislostí.

Konečně třetím samostatným celkem, který byl na brněnském sympoziu diskutován, se stala série otázek spjatých s ekologickou problematikou. V souladu s celkovým zaměřením konference byl také tento problémový okruh vztažen k tématice způsobu života. Proto byly poněkud potlačeny ekonomické a přírodovědecké souvislosti ekologických otázek a naopak vyzdvížen dopad ekologické situace na vědomí konkrétních subjektů způsobu života. Předmětem zájmu se stal zejména vztah životního prostředí a hodnotového systému populace a formování ekologického povědomí běžných lidí.

Kromě zmíněných okruhů byla diskutována celá řada dalších aspektů způsobů života, které se sice vymykají zde nastíněné povšechné kategorizaci, které však rovněž svým dílem obohatily výsledný obraz sociální reality tak jak vykrytalizoval v průběhu tří denní diskuse.

Jan Keller

NA OKRAJ DIALOGU MEZI EKONOMY A SOCIOLOGY

Nakladatelství Merkur vydalo v r. 1986 publikaci slovenských autorů K. Pachinera a V. Kelemenů „Příměstské rekreační zóny“. Jestliže o ní nereferujeme v recenzní části našeho sborníku, je to proto, že nám nejde o pouhou její recenzi. Publikace totiž v sobě koncentruje v téměř klasické podobě některé současné obecnější problémy spolupráce mezi sociology a ekonomy; dokazuje, že přes aktuální nutnost takové spolupráce se v ní zatím mohou vyskytovat i mnohá vážná nedorozumění a že vzájemné nerespektování specifik obou disciplín může v konečných výsledcích přinést plody značně diskutabilní ceny.

Východí situace je jasná: Plánovací praxe požaduje po ekonomech stále kvalifikovanější záběr do těch oblastí sociálního života, které jsou pro ně netradiční a pro něž nemají zavedenu osvědčenou metodiku sběru základních dat (jako ji např. dlouholetě používají při analýzách příjmů a vydání domácností, jak o tom referujeme na jiném místě). Jde tu většinou o tzv. nevýrobní odvětví současné ekonomiky (školařství, zdravotnictví, kulturu a tělovýchovu), ale také o otázky „efektivnosti“ umění a sdělovacích prostředků, o problematiku „žádoucího“ trávení volného času, o sféru subjektivních zájmů, preferencí a hodnot. Všude tam se objevuje potřeba sady spolehlivých, pokud možno stálých a různých matematických operací schopných údajů, z nichž by bylo možné extrapolovat budoucí dílčí vývojové trendy, vyvodit příslušné koeficienty růstu či regrese, rozhodnout, kam na tomto poli společnosti účinněji investovat naše společné finanční prostředky, odpovědně odhadnout možnosti společenské intervence do těchto často velmi intimních lidských sfér atd. Požadavky to ostatně nejsou zcela nové a ke cti ekonomů budiž řečeno, že oficiální či potenciální řešitelé podobných úloh z jejich řad už mají dnes většinou dávno za sebou první etapu styku se sociology; už dávno si uvědomili vyšší tématickou kompetentnost sociologie v těchto otázkách a mnohdy také iniciovali první vzájemné kontakty v tomto směru.

Výsledky této „první etapy“, kterou bych situoval zhruba do poloviny sedmdesátých let, byly ovšem pro ekonomy zklamáním. Sociologie jednak potřebné údaje z velké části k dispozici vůbec neměla, jednak však začala také důrazně upozorňovat na to, že představy o reprezentativnosti a reliabilitě podobných dat jsou často velmi naivní, že tu existuje výrazný rozdíl mezi tzv. „tvrdými“ a „měkkými“ daty,

že na lidské chování a tím spíše názory působí nespočetné množství faktorů vnějších i vnitřních, časových, lokálních a někdy i zcela náhodných a že tedy i v případě „vlastnictví“ podobných dat je při jejich praktické aplikaci na místě vysoká míra opatrnosti a skepse. Reakce ekonomů na tento sociologický postoj byla v zásadě dvojitá. Ti netrpělivější usoudili, že vina spočívá na nerozvinutosti samotné sociologie (čímž nechci tvrdit, že by neměli vůbec pravdu); na jejich pracovištích „doba námluv“ s ní skončila a žádná druhá etapa vzájemných styků zatím nenastala. Menšina těch tolerantnějších však alespoň část sociologických argumentů o specifice sociálních jevů uznala; zbavila se paternalistického postoje k mladší společenskovědní disciplíně a snaží se v současné době o pracné, ale poučené hledání společného jazyka.

Ale vraťme se k publikaci o příměstských rekreačních zónách. Reakce jejich autorů na první — a jak jsme ukázali, obecně neúspěšnou — etapu styků ekonomie se sociologií se do práve popsaného schématu nevejde. Ve snaze pozitivně přispět k řešení tak nesporně ozeňavé problematiky, jako je zajištění podmínek pro krátkodobou rekreaci našich obyvatel, ve snaze „...věnovat se některým vybraným problémům z oblasti tvorby příměstských rekreačních zón, ... a to tak, aby určitý metodický postup mohl být použit i na úrovni národních výborů, zejména pokud jde o výběr vhodných prostorů pro příměstskou rekreaci a respektování nároků obyvatelstva zkoumané aglomerace na strukturu rekreačních činností“ (str. 152), se oba autoři-ekonomové rozhodli suplovat sociologii sami. A poněvadž zároveň patřili do skupiny těch netrpělivých, nenamáhalo se ani (alespoň ne s postizitelným výsledkem) pochopit některé důvody, kvůli nimž se sociologie tak zdráhá učinit „přímocárý“ krok od drobného terénního šetření k dalekosáhlým abstrakcím. Není divu, že sociologa pak nad mnoha stránkami jejich díla doslova mrazí v zádech.

Poněvadž nepíšeme ucelenou recenzi, můžeme víceméně pominout např. zřetelné teoretické podcenění probírané problematiky, jak je prezentováno v úvodní části publikace; sotva však už můžeme autorům odpustit neznalost některých základních reprezentativních empirických pramenů, které má sociologie na jejich téma k dispozici (např. *Šetření o využití času* z let 1979–80, *Mimořádné šetření o rekreaci a cestovním ruchu* z r. 1976, obě z Federálního statistického úřadu; dále studie o víkendové rekreaci Filipcové, Linhartovy, Todlové a Maršálkové, o chataření a chalupaření E. a H. Librové, o širších aspektech současného „městského“ způsobu života z pera J. Musila atd.). Laický přístup k jakékoli problematice se ostatně obvykle projevuje právě ignorováním základní relevantní literatury. Autoři tak sociologickou část své publikace (nebereme v potaz její část ekonomickou či územně-plánovací) konstruují tak řečeno „od píky“; neuplatňují zde v zásadě žádný jiný materiál, než ten, který shromáždila jejich „mateřská“ instituce, tedy Výzkumný ústav cestovního ruchu v Bratislavě. Zúženost takového výběru se projevuje i na stáří dat; operovat ve druhé polovině osmdesátých let výsledky jednorázových šetření z počátku let sedmdesátých a vydávat je za aktuální podobu současných nároků na rekreaci (případně za současnou podobu vztahů, které na tomto poli mezi jednotlivými zjištěnými daty panují) je povážlivé. A ještě povážlivější je, že autoři u většiny takových zjištění uvádějí dataci těchto materiálů nedůsledně a pouze v poznámkách (např. str. 33–44) a že při jejich prezentaci zapomínají na uvádění dalších nezbytných parametrů podobných šetření (velikost vzorku, lokalizace a způsob jeho výběru, technika sběru atd.). A tak se bez jediného náznaku pochybnosti dovídáme tak přesné a „zaručené“ informace, jako že „duševní pracovníci“ se zúčastňují krátkodobého cestovního ruchu a příměstské rekreace pravidelně týdně jen v 26,2 %, zatímco techničtí pracovníci (kteří zřejmě pracují jinak než duševně) v 28,7 % (což zřejmě platí pro všechny časy nejméně pro celou ČSSR); že 41,25 % motoristů se ve volnu na konci týdne věnuje „společ. + kultuře“ (?), zatímco 48,42 % nemotoristů procházkám; z grafu se dočteme, že majitel auta použije svého stroje k 20 milimetrům víkendových cest mezi 20–40 kilometry, ale pouze k 8 mm pro cesty nad 100 km (jinak se graf na str. 35–36 nedá číst, poněvadž reálně použité měřítko tam není uvedeno) atd. Čtenář-neodborník je jistě ohromen; čtenář-odborník také, ale z docela jiného důvodu.

Ale překvapení ještě není konec. Na str. 63–64 jsou stejně anonymně otištěny výsledky jiného takového jednorázového šetření; tentokrát je tu uvedeno 25 nejfrekventovanějších víkendových rekreačních činností spolu s pěti rozhodujícími sociálně-ekonomickými znaky, na nichž je jejich vykonávání závislé (šestým znakem je

ve všech 25 případech „shodou okolností“ vždy velikost bydliště). Jakým směrem tato závislost působí, jak je vůbec každý z těchto znaků kategorizován, to už autoři nechávají na naší fantazii. Dozvíme se zde ke svému úžasu třeba to, že se chataření věnují zejména ti respondenti, kteří vlastní chatu (!); na druhé straně však i to, že o naší oblíbené koupání rozhoduje věk a hned po něm příslušnost k nějaké (jaké?) sociální skupině. A kdyby jenom to. Na základě takových „spolehlivých“ informací lze dokonce zkonstruovat „koeficient zájmu“, platný zřejmě opět pro všechny časy a libovolnou lokalitu; s trochou násobení a dělení vydedukuje nároky na krátkodobou rekreaci obyvatel své obce každá sekretářka na národním výboru. Je tohle skutečně ta pravá cesta ke zvědečtění řídicí činnosti, o níž teď naši společnost jde?!

Do tajemství své „sociologické“ kuchyně dávají autoři nahlédnout o něco hlouběji pouze na str. 112. Zde se poprvé (a naposled) dozvídáme něco o velikosti vzorku jednoho šetření a o některých okolnostech jeho výběru. Nepochybujeme přitom, že toto jednorázové (v tomto případě snad dokonce opakované) lokální šetření (s 210 respondenty) bylo samo o sobě provedeno víceméně čistě; udivuje nás však opět odvaha prezentovat jeho výsledky bez nejmenší stopy metodologických pochybností, ve svaté víře, že verbalizovaný postoj je totéž co reálné chování člověka, od čehož autoři neodrazuje ani řada protimluvů, které objevíme srovnáním těchto stránek s tabulkou, o níž jsme se zmínili výše. Pro celé Československo například o půlstovky stránek dozadu platilo, že naši oblibu rybaření ovlivňuje rozhodujícím způsobem příslušnost k mužskému či ženskému pohlaví; na tomto místě však o podobné závislosti není ani slovo. Že by to bylo specifikum Bánské Bystrice, mezi jejímiž obyvateli bylo druhé šetření provedeno?! Že by ke stejným specifickým patřily i další rozdíly ve vlivu vzdělání, věku a sociální příslušnosti, které rovněž lehce nalezneme komparací obou částí probírané publikace?!

Znovu: Nejde nám ani o recenzi, ani o podrobný lektorský posudek. Máme však oprávněnou obavu, že kniha „Příměstská rekreační zóna“ autorů K. Pachingera a V. Kelemena by mohla neinformovaného čtenáře svadět k domněnce, že ona ta věda v zásadě tak moc těžká není; že k jejímu zvládnutí vlastně stačí jen pár brožur (včetně této), základní aritmetické úkony a troška selského rozumu. Pokud autoři chtějí takové zdání šířit o své vlastní disciplíně, je to jejich věc; avšak pokud to činí na úkor disciplín jiných, pokládáme za svou povinnost se ozvat. Všichni uznáváme, že medicína se v rukou laika mění v pouhé mastičkářství; proč by měl jiné vědy potkávat jiný osud? A jestliže jde ekonomii i sociologii o skutečné hledání společného jazyka, pak má stejně svatou povinnost ozvat se i ekonom, pokud mu bude podobným způsobem „fušovat“ do jeho práce sociolog.

Pavel Pácl

P. S. Teprve po dopsání tohoto sdělení jsem si uvědomil, že dvě dílčí terénní šetření pro Výzkumný ústav cestovního ruchu realizovala začátkem 70. let i Laboratoř sociologického výzkumu FF UJEP v Brně. Je tak možné, že na některých stránkách knihy o příměstských rekreačních zónách jsou užity (či zneužity) i některé naše empirické výstupy. Pouhým nahlédnutím do jejich originálů se však lze přesvědčit o zásadně rozdílných způsobech jejich prezentace. A jestliže mezi vědeckými pracovníky patří k dobrému tónu uvádět dopodrobna použité prameny, pak pokládám za jeden z mála kladů vzpomínané publikace, že to v našem případě nečinila.

Z POZŮSTALOSTI B. ZWICKERA

K dějinám sociologie v Brně

Pozůstalostí B. Zwickera, brněnského sociologa a Bláhova žáka (1907—1944), rozumíme zde především zbývající část jeho knihovny (knih, časopisů, separátů, novin, letáků a několika osobních dokumentů). Naši univerzitě a katedře sociologie předala